

Morgenbladet 27 augusti 2010

Skyldige i skyld

Å ta på seg skyld er aldri lett. Når forbrytelsene er store, blir det ikke enklere.

Av [Lasse Midttun](#)

I og med boken *Skyld* har den svenske skribenten Henrik Arnstad begitt seg ut på et spennende og vanskelig prosjekt: å diskutere europeiske nasjoners reelle skyldbyrde kontra den påståtte og antatte i forhold til 2. verdenskrig og holocaust.

Man kan spørre om dette ikke er gjort, ble ikke dette gjort i Nürnberg, og så videre. Men Arnstad viser at stort sett bare halve historien er skrevet. Og det er heller ikke tilfeldig hvilken halvpart: de uskyldiges.

Skyld har alltid vært et ekstremt vanskelig punkt å behandle for ethvert samfunn. Noe av grunnen til dette kommer svært godt frem i Henrik Arnstads kloke originaltittel *Skuldig till skuld*, som viser at forfatteren har forstått noe essensielt om skyldens og ansvarets natur.

Hvis vi er skyldige i skyld er alle formildende omstendigheter borte, det er ingen om og men og bortforklaringer. Å ha skylden for noe, uforskyldt, kan de fleste leve med, med hevet hode. Å være skyldig i skyld er noe helt annet: Det medfører krav om at du straffes, skammer deg, angrer, gjerne lider for det du har gjort.

Den som blir dømt skyldig i skyld står til og med i fare for å bli sett på som det vanskelig definerbare «ond». Når du er skyldig i skyld kan folk tillate seg helt andre væremåter overfor deg. Et klassisk eksempel er Midtøstens steiningsstraff hvor alle kunne delta. Jesus påpekte at dette fratar oss andre medskyld og gjør oss til uskyldige, og en mobb av «uskyldige» og «rettferdige» med stein må ha vært et like uhyggelig skue i antikkens Palestina som det er i dagens Iran.

Det er ikke bare Iran: praksisen har etterkommere i for eksempel USA, hvor en morder blir henrettet med ofrenes slektninger som vitner – for øvrig et av mange eksempler på at guden i Guds eget land ikke har noe særlig med Jesus å gjøre.

Familienes reaksjoner etter at giftsprøyten er satt og eksekusjonen over, er ofte den samme: «Han led ikke nok». Vi kan trygt fastslå at helt vanlige mennesker her ønsker at den som er skyldig i skyld skal smake mer enn bare døden, han trenger smerte og pine, *he needs to die harder!*

Slik er det og alle vet det. Så Henrik Arnstad har neppe trodd et øyeblikk at de mer eller mindre skyldige menneskene i nasjonene i randen av Hitlers rike skulle løpe frivillig til rettssalen. Bakgrunnen for boken er selvsagt heller at iverksettelsen og

gjennomføringen av annen verdenskrig, med spesiell vekt på utryddelsesforsøket på jødene, var en så horribel affære at det å glemme, og lukke munnen, eventuelt snakke mye om sine antinazister, ble en helt logisk handlemåte rundt i hele Europa.

La oss for eksempel se på nasjonen som var nazismens første forbilde. Arnstads beskrivelse av italienernes finurlige fremheving av de få motstandskjemperne og deres nedtoning av fascismen er treffende. En klassisk case finnes i filmen *Massakre i Roma*: Ifølge filmen, og ifølge nesten alle, ble masse italienere henrettet av tyskerne etter et angrep på tyske soldater. I realiteten var det et angrep på norditalienske Waffen SS-frivillige.

Norditalienske SS-frivillige? Det fantes altså? Hvem skulle ha trodd det!

Du ser heller ikke på *Kaptein Corellis mandolin* med samme holdning etter å ha lest *Skyld*. Arnstad viser grundig og skikkelig at hele Corelli-fortellingen er propaganda på det mest løgnaktige. Men den er en del av et større bilde: Arnstad påpeker hvordan det at Forbundsrepublikken Tyskland påtok seg skylden for annen verdenskrig og holocaust tok medskyld bort fra andre, til disses enorme lettelse.

Strategiske og politiske overveielser rundt skyldspørsmålene lot Italia slippe svært billig unna og førte det komplett nazifiserte Østerrike inn i en offisiell posisjon som nazismens første offer.

Arnstad minner oss her igjen om de nesten surrealistiske historiene som sprang ut fra de alliertes behov for å behandle Østerrike som et offer for nazismen og ikke en overgripernasjon. Kurt Waldheim, som løy om sin krigsdeltagelse i den tyske hæren, er selvsagt omtalt i *Skyld*, og det er da også kroneksemplet: Hadde Waldheim nådd frem til generalsekretærstillingen i FN som tidligere tysker? Sjanseløst. Som en mann fra Østerrike, «nazismens første offer», derimot. Man skulle bare ha visst, og nå vet vi.

Det var på 1980-tallet en grense ble nådd for mange når det gjelder å relativisere skyld og ansvar i samband med krigen: Da president Ronald Reagan besøkte krigskirkegårder med SS-frivillige var nazismens væpnede spydspisser også blitt «krigens ofre».

Arnstad behandler denne affæren nøye og viser hvordan behandlingen av den føyer seg inn i en stor og etter hvert langvarig strid om Tyskland, nazismen og krigen. Hoveddelen har foregått i Tyskland selv, hvor den kalles *Historikerstreit* og er verd å sette seg inn i.

Strid er det også blitt i Finland, hvor Arnstad er blitt et krangletema av dimensjoner takket være *Skyld*.

Han påpeker at Finland var alliert med Nazi-Tyskland under fortsettelseskrigen mot Sovjetunionen fra 1941 til 1944, men at nesten alt fokus i ettertid er lagt på den politisk uproblematisk vinterkrigen i 1939–40. Arnstad fastslår at det må være produsert mye mer stoff om de tre-fire månedenes vinterkrig enn om de tre årene med fortsettelseskrig, og det er nok helt sant.

Arnstads påvisning av hvordan finnenes krig var avhengig av Tyskland, hvordan de drev erobringsskrig også utover gamle grenser, som Tyskland, satte opp konsentrasjonsleire, som Tyskland, og behandlet fanger elendig, som Tyskland, viste seg å være temmelig uvelkomment i vårt felles naboland, men desto viktigere å begynne å snakke om.

Nordmenn, som vet at nesten alle norske Waffen SS-frivillige hevdet å kjempe «for Finland» på den russiske nordfronten, er allerede klar over hvor sammensauet man kunne bli med nazistene ved å kjempe sammen med dem. Men motsatt forholdet til de norske Waffen SS, er det vanskelig å hevde at den jevne finske soldat skulle ha noe uttrykt ønske om å fremme nasjonalsosialismen eller skulle ha holdt seg hjemme, faktisk ble militærnektene skutt i Finland i 1941, helt sant.

Det Arnstad derimot stiller et interessant spørsmålstegn ved, er om hovedbjelken i fortellingen om den tysk-finske alliansen holder vann: At Finland «var nødt» til å inngå dette samarbeidet. For dette med å «være nødt» er et begrep som virkelig fikk gjennomgå etter 2. verdenskrig.

Hovedpoenget med hele Nürnbergprosessen var å fastslå at man ikke kan unndra seg konsekvensene av sine handlinger ved å henvise til at man var «nødt» til å utføre dem. Nürnbergs definering av plikt og ansvar var ikke minst en klar og tydelig avisning av det såkalte «Führerprinzip» som tyskerne forsøkte å redde seg inn bak: at alle ordre skal utføres uansett, og at Føreren sto som eneansvarlig for alt han hadde beordret – et prinsipp som nazistene underbygget ved å la alle soldater avlegge sin ed til Adolf Hitler personlig.

Domstolen fastslo at heller ikke dette fritok: De tiltalte var altså skyldige i skyld, de hadde ikke havnet i en situasjon som gjorde dem uforskyldt skyldige, slik de selv hevdet.

Nürnberg er blitt stående som et heroisk forsøk på å sette en standard. Og alle velmenende politiske kommentatorer henter frem Nürnberg når spørsmål om skyld og ansvar skal behandles. Men Nürnberg har vist seg å bli mye av en papirtiger.

Det er lenge siden 1945, men fortsatt raser sakene om for eksempel Latin-Amerikas diktaturer: De forsvinner etterlatte krever rettssaker og straff, ansvarlige myndigheter heller stort sett alle mot amnestier. Nürnbergs kontante fastklstring av skyld på enkeltmennesker blir mindre av en norm for hvert år som går. Nelson Mandela innså at det å starte et Nürnberg-oppgjør etter apartheid var fånyttet og ville virke mot sin hensikt: Sannheten ville aldri komme frem hvis prisen for å innrømme skyld var mange år i fengsel eller et par avgjørende minutter i enden av et tau som i 1945.

Det er ikke tungt å forstå oppkomsten av den verden av benektelse, omskrivninger og taushet som Henrik Arnstad beskriver.

Uten skyld ingen uskyld, og ingen idé om rett og galt og dermed intet samfunn. Så langt, så godt.

Men la oss «uskyldige» huske på en ting: Nettopp denne viktigheten av skyld har også

ført til ekstrem gru. For de tre autoritetene hele Vesten i århundrer hvilte på: staten, kirken og foreldrene, har det å få frem innrømmelser av skyld vært ekstremt viktig, og derfor aksepterte samfunnet at tre grupper ble behandlet med terror og tortur for å innrømme sin skyld: høyforrædere, kjettere – og barn.

For alle tre gruppene gjaldt det samme: Rettsstatens garantier fantes ikke for dem. Hemmelig politi/ inkvisisjon/ foreldre hadde total råderett, og bestemte ofte av taktiske (ikke miste ansikt) grunner allerede ved sakens start at den tiltale var skyldig. De kunne pine og plage med beskjed om at straffen ville avbrytes eller mildnes ved skyldinnrømmelsen. Hvis man derimot fortsatte å nekte «gjorde man det bare verre for seg selv».

Til slutt innrømmet man hva som helst.

Nazi-Tyskland var selv i ekstrem grad et slikt samfunn, her ligger det en interessant ironi man kan ha i bakhodet når kravet om å plassere skyld kommer på bordet, som det alltid gjør.

Jo mer vi går de steinharde straffenes vei blir det imperativt for de mistenkte å unngå at spørsmål om ens skyld i det hele tatt kommer opp, det blir altså stadig viktigere å «unndra seg rettferdigheten», som de hevngjerrige kaller det. Men det at vi er åpne om vanskelighetene ved og konsekvensene av å fordele skyld, betyr ikke at vi ikke skal avdekke de egentlige historiene. Derfor er Henrik Arnstads prosjekt verdifullt og viktig.

Im@morgenbladet.no

NY BOK

Henrik Arnstad

Skyld. En europeisk reise i Nazi-Tysklands skygge

Oversatt av Egil Fredheim. 206 sider. Spartacus 2010